

Ю. Г. Тормоса, к.е.н.,
доцент кафедри макроекономіки
та державного управління
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯМ

Анотація У статті розглянуто діючу систему державного управління ціноутворенням та її складові, зокрема, організаційно-правові аспекти, порядок формування та встановлення цін, їх види та методи регулювання, декларування цін, державний контроль і спостереження у сфері ціноутворення.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, система управління ціноутворенням, встановлення, формування та застосування цін, державні регульовані ціни, декларування цін, контроль і спостереження у сфері ціноутворення.

Вступ. У системі управління економічними процесами в Україні велике значення має запровадження ефективного державного регулювання ціноутворення. Проблема вдосконалення системи управління ціноутворенням достатньо широко розглядається в науковій літературі. Зокрема ці питання висвітлені в працях відомих західних економістів — Армстронга Г., Асселя Г., Дойла Р., Котлера Ф., Негла Т., російських дослідників — Базднікіна А.С., Єсіпова В., Ліпсиця І.В., Цацуліна А.М., українських науковців — Артуса М.М., Верхоглядової Н., Корінева В.Л., Шкварчук Л.О., Філіної Г.І., Юровського Б. та інших.

Постановка задачі. Розгляд цих літературних джерел свідчить, що переважно автори розглядають управління ціноутворенням у системі маркетингу або обмежуються дослідженнями окремих сторін формування цін та їх контролю на загальнодержавному рівні. Тому метою роботи є спроба розглянути цілісну систему державного управління ціноутворенням і розкрити сутність її складових.

Систему державного управління ціноутворенням, на нашу думку, можна поділити на такі складові:

- організаційно-правове забезпечення державного управління ціноутворенням;
- порядок формування та встановлення цін;
- державний контроль і спостереження у сфері ціноутворення.

Організаційно-правове забезпечення державного управління ціноутворенням спирається на законодавство про ціни, яке ґрунтується на положеннях Конституції України і складається з Цивільного, Господарського та Податкового кодексів України, законів України «Про ціни і ціноутворення», «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції» та інших нормативно-правових актів.

Основним законодавчим документом у сфері ціноутворення є Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 р. № 5007. Він визначає основні засади цінової політики держави, регулює відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю та спостереження у сфері ціноутворення. Так, відповідно до цього закону, державна цінова політика, як частина соціальної і економічної політики держави, спрямована на розвиток національної економіки та підприємницької діяльності, протидії зловживанню монопольним становищем у сфері ціноутворення, розширення сфери застосування вільних цін, збалансованості ринку товарів і підвищення їх якості, соціальних і економічних гарантій населенню і виробникам у разі зростання цін тощо.

Законом чітко визначені такі терміни, як «ціна», «ціноутворення», «формування, встановлення та застосування» цін. Так, ціна є грошовою формою еквіваленту товару, а ціноутворення — це процес формування і встановлення цін. У свою чергу, під формуванням ціни розуміється механізм її визначення; встановлення ціни — це процес затвердження (фіксації) її рівня; а під застосуванням — продаж (реалізація) товару за встановленою ціною.

Здійснення цінової політики держави спирається на систему уповноважених органів у сфері ціноутворення. До них належать Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та органи місцевого самоврядування, що забезпечують реалізацію такої політики. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про ціни і ціноутворення» до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері ціноутворення належать забезпечення проведення державної цінової політики; здійснення державного регулювання цін; визначення повноважень органів виконавчої влади щодо формування, встановлення та застосування цін; визначення переліку товарів, на які затверджуються державні регульовані ціни.

Головним органом виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної цінової політики є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку). Відповідно до положення про міністерство, затвердженого Указом Президента України від 31.05.2011 р. № 643, безпосереднє виконання покладених на нього завдань забезпечує Управління цінової політики (у складі Департаменту розвитку реального сектору економіки), яке здійснює державне регулювання цін і тарифів на товари та послуги, разом з Антимонопольним комітетом України приймає рішення про запровадження та скасування цін на продукцію монопольних утворень на споживчому ринку та в житлово-комунальній сфері, проводить аналіз стану ціноутворення у відповідних сферах цінового регулювання, здійснює контроль за додержанням порядку формування, встановлення та застосування цін і тарифів, проводить моніторинг цін і тарифів на товари та послуги споживчого ринку, розробляє пропозиції щодо вдосконалення цінового регулювання тощо.

Реалізацію державної цінової політики на територіальному рівні забезпечують органи місцевого самоврядування, зокрема управління ціноутворен-

ня Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської місцевих державних адміністрацій. Вони приймають участь у проведенні політики щодо регулювання цін і тарифів на ресурси, товари та послуги; розглядають проекти розпоряджень виконавчих органів, якими регулюються, встановлюються, погоджуються та затверджуються економічно обґрунтовані ціни на товари і тарифи на послуги; погоджують декларації зміни цін (тарифів), що надаються підприємствами і організаціями, розробляють пропозиції щодо введення тимчасового державного регулювання цін і тарифів у разі її надмірного зростання; здійснюють контроль цін і тарифів на житлово-комунальні послуги; проводять аналіз динаміки цін і тарифів, індексів споживчих цін, прогнозування змін фіксованих, регульованих і вільних цін.

Основною складовою системи державного управління ціноутворенням є порядок формування та встановлення цін і тарифів тобто механізм їх державного регулювання. Державне регулювання цін — це система заходів впливу на процеси ціноутворення, що спрямована на забезпечення таких основних цілей, як обмеження монополізму та забезпечення конкурентного середовища на ринку товарів і послуг, стримання інфляційного зростання цін, забезпечення соціального захисту певних верств населення.

Державне регулювання цін на загальнодержавному рівні здійснюється Кабінетом Міністрів України, а на територіальному — органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Останні у своїй діяльності спираються на законодавчі акти, зокрема, на постанови КМУ «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів місцевих рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25.12. 1996 р. № 1548, «Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, роботи і послуги монопольних утворень» від 22.01.1995 р. № 135, «Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення» від 25.03. 2009 р. № 333 тощо.

Державне регулювання цін здійснюється шляхом:

1) установлення обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання:

—фіксованих цін;

—граничних цін;

—граничних рівнів торговельної надбавки (націнки);

—граничних рівнів постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди);

—граничних нормативів рентабельності;

—розміру доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів);

2) запровадження процедури декларування зміни цін та/або її реєстрації.

Фіксована — це постійна ціна, що встановлюється державними органами влади та управління, шляхом введення офіційних збірників (прейскурантів) цін і тарифів, як правило, на окремі види продукції базових галузей (електроенергія, сітьовий газ) та на деякі найважливіші товари і послуги, які мають велике соціальне значення для населення (квартирна плата, водопостачання, тарифи на міський пасажирський транспорт). Такі ціни запроваджуються на невизначений термін і можуть бути скасовані тільки спеціальними розпорядженнями.

До граничних належать ціни, межі зміни яких безпосередньо встановлюються державними органами на певний період. Такі ціни, як правило, застосовуються на продукцію монопольних утворень або у випадках, коли потрібно тимчасово стримати зростання цін на соціально значущі товари. Вони періодично встановлюються на нафтопродукти (моторні бензини, дизельне паливо) та аграрну продукцію, що реалізується на внутрішньому ринку (зернові культури, цукор, сухе молоко, вершкове масло тощо).

Найширше державне регулювання цін здійснюється шляхом застосування граничних рівнів постачальницько-збутових і торговельних надбавок (націнок). Зокрема, згідно з постановою КМУ № 1548, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська адміністрації мають право встановлювати граничні постачальницько-збутові і торговельні надбавки на борошно пшеничне, хліб, макаронні вироби, цукор, крупи, молоко, сир тощо у розмірі не вище 15 % до ціни виробника (митної вартості).

Крім цього, постановою КМУ № 333, на основні лікарські засоби і вироби медичного призначення, що включені до Національного переліку (215 найменувань), встановлені граничні постачальницько-збутові надбавки не вище ніж 12 % оптово-відпускної ціни та граничні торговельні (роздрібні) надбавки не вище ніж 25 % закупівельної ціни. Але якщо такі лікарські засоби і вироби медичного призначення придбаваються за бюджетні кошти, то граничний рівень постачальницько-збутових і торговельних надбавок не повинен перевищувати 10 % закупівельної ціни.

Достатньо широко у вітчизняній практиці державного регулювання цін використовуються граничні нормативи рентабельності. Відповідно до Постанови КМУ № 1548, граничні нормативи рентабельності можуть застосовуватися при формуванні цін на деякі паливо-енергетичні ресурси (вугілля, скраплений газ), що відпускаються населенню для побутових потреб; друковану продукцію, що виробляється за рахунок державних коштів; дитяче харчування та на певні види борошна та хліба з нього. Зокрема розпорядженням Київської міської державної адміністрації № 741у місті були запроваджені граничні рівні рентабельності виробництва пшеничного борошна вищого і першого сорту та житнього обдирного на рівні 8 %, хліба вагою більше ніж 500 грамів з таких видів борошна та їх суміші — на рівні 12 %.

Недоліком установаження цін через граничні нормативи рентабельності є пропорційна залежність розміру прибутку від собівартості продукції. Тому підприємства-монополісти зацікавлені не в зниженні, а, навпаки, в збільшенні витрат на виробництво своєї продукції, що за встановленого рівня рентабельності дає їм змогу отримати більший прибуток. Це негативно впливає на ефективність виробництва, призводить до підвищення собівартості продукції, а отже і до зростання цін.

Важливим методом державного регулювання цін є декларування зміни цін і тарифів. Державне регулювання цін шляхом запровадження процедури їх декларування та/або реєстрації — це отримання від регулюючого органу дозволу на зміну рівня цін. Механізм декларування зміни цін на споживчому ринку регулюється Постановою КМУ «Про запровадження Порядку декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари» від 17.10.2007 р. № 1222 і Постановою «Питання декларування зміни оптово-відпускних цін на лікарські засоби та вироби медичного призначення, які закуповуються за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів» від 13.08.2012 р. № 794. Безпосередньо

функції декларування зміни цін на товари та послуги, в межах своїх повноважень, здійснюють управління ціноутворенням обласних, Київської та Севастопольської державних адміністрацій.

Відповідно до постанови № 1222, декларуванню підлягають зміни оптово-відпускних цін на борошно пшеничне та житнє обдирне, різні види круп, свинину, м'ясо курей, ковбаси варені, молоко коров'яче, сметану, сир кисломолочний, масло вершкове, яйця курячі, цукор, олію соняшникову рафіновану.

З метою отримання нової декларованої ціни, підприємці подають відповідному органу пояснювальну записку щодо обґрунтування необхідності зміни ціни, калькуляцію товару з розшифровкою матеріальних і трудових витрат, довідку про фактичну і декларовану рентабельність тощо. У разі перевищення регульованих цін без декларування до порушників застосовуються штрафні санкції відповідно до чинного законодавства.

Державне управління ціноутворенням неможливе без ефективної системи контролю за цінами. До системи органів управління державного контролю та спостереження за цінами входять Державна інспекція з контролю за цінами та її територіальні органи.

Державна інспекція України з контролю за цінами (Держінспекція України) у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, постановами Кабінету Міністрів України, наказами Мінекономрозвитку та іншими законодавчими актами, зокрема, «Положенням про Державну інспекцію України з контролю за цінами» від 30.03.2012 р. № 236. Основними завданнями Держінспекції України є реалізація державної політики з контролю за цінами шляхом проведення постійного моніторингу, аналізу і дослідження цін на споживчому ринку. У відповідності до покладених завдань, Держінспекція України здійснює спостереження; проводить моніторинг цін і тарифів на соціально-значущі товари та послуги, які підлягають державному регулюванню, а також моніторинг прийнятих рішень, стосовно формування, встановлення та застосування цін; розробляє пропозиції стосовно цінової ситуації на споживчому ринку та запровадження або скасування державного регулювання цін; подає органам Антимонопольного комітету України відомості про порушення державної дисципліни цін і законодавства про захист економічної конкуренції; розробляє пропозиції щодо формування державної політики з контролю за цінами тощо.

Свої повноваження Держінспекція України здійснює безпосередньо через свої територіальні органи (27 секторів) в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Основними функціями таких органів є виконання контрольних-наглядових функцій за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін, здійснення державного спостереження та запобігання порушенням у сфері ціноутворення.

Державне спостереження цін і тарифів здійснюється шляхом проведення моніторингу вільних і державних регульованих цін. Перелік товарів і послуг, ціни (тарифи) на які підлягають державному спостереженню та порядок його проведення визначаються Кабінетом Міністрів України. Так, відповідно до Постанови КМУ «Про заходи щодо проведення моніторингу цін і тарифів на споживчому ринку» від 13.05.2002 р. № 803, до переліку соціально значущих товарів і послуг, за якими проводиться постійний моніторинг цін (тарифів) відносяться:

а) продукти харчування: борошно пшеничне вищого гатунку, певні види хліба, макаронні вироби, крупи гречані та рис, м'ясо (яловичина, свинина, птиця), сало, варені ковбаси першого гатунку, молоко 2,5 % жирності, сметана, масло, сир, яйця курячі, цукор пісок, олія соняшникова, картопля, сіль;

б) окремі види продуктів перероблення нафти: дизельне пальне, бензин марки А-95, газ скраплений;

в) товари та послуги, які реалізуються за регульованими цінами і тарифами: електроенергія, газ скраплений для побутових потреб, послуги міського пасажирського транспорту, житлово-комунальні послуги з тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирна плата та утримання житла.

На основі результатів державного спостереження у сфері ціноутворення визначаються методи впливу на економічні процеси та цінову ситуацію на товарних ринках, а також відповідні адміністративно-господарські санкції за порушення законодавства про ціни і ціноутворення.

Але на сьогодні нормативно-правове забезпечення системи державного управління ціноутворенням вимагає подальшого вдосконалення. Так, потребує пояснення (ст. 13 Закону про ціни) відмінність між таким способом державного регулювання цін, як установлення «граничних рівнів постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди)» та окремим методом установлення «розміру постачальницької винагороди». Якщо в першому випадку формою державного регулювання цін є встановлення «граничного рівня» постачальницької винагороди, то у другому сутність регулювання цієї ж винагороди через встановлення її «розміру» незрозуміла. Необхідно також чітко визначити розбіжність між такими способами регулювання цін, як «розмір доплат» і його відмінність від «надбавки». Якщо «розмір доплат» визначається через підвищувальні коефіцієнти (як знижки на основі знижувальних коефіцієнтів), то про це потрібно сказати окремо.

Література

1. Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 р. № 5007.
2. Постанова КМУ «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 р. № 1548 (зі змінами та доповненнями).
3. Постанова КМУ «Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення» від 25.03.2009 р. № 333.
4. Постанова КМУ «Питання декларування зміни оптово-відпускних цін на лікарські засоби та вироби медичного призначення, які закуповуються за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів» від 13.08.2012 р. № 794.
5. Постанова КМУ «Про заходи щодо проведення моніторингу цін і тарифів на споживчому ринку» від 13.05.2002 р. № 803.
6. *Артус М. М.* Функціонування системи цін у фінансовому механізмі ринкової економіки. — К.: Новий світ, 2008.
7. *Філіна Г. І.* Управління витратами та цінами. — К.: Персонал, 2008.
8. *Шкварчук Л. О.* Ціноутворення. — К.: Кондор, 2006.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013 р.